

О‘QUVCHILARDA MOTIVATSIYA YETISHMOVCHILIGI

Karimova Yokutxon Muxamadjonovna

Namangan viloyati Chust tumani 21-maktabi psixologi

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada o‘quvchilarda motivatsiya yetishmovchiligining psixologik sabablari va oqibatlarini tahlil qilinadi. Ichki va tashqi motivatsiya omillari, o‘zini baholash darajasi, oilaviy va maktab muhiti ta‘sirini yoritiladi. Shuningdek, motivatsiyani oshirishning samarali psixologik usullari va amaliy tavsiyalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: motivatsiya, ichki motivatsiya, tashqi rag‘bat, o‘quv faolligi, qiziqish, o‘zini baholash, muvaffaqiyat, pedagogik yondashuv, psixologik qo‘llab-quvvatlash, maqsad qo‘yish, refleksiya, o‘quv jarayoni, shaxs rivojlanishi, stress, o‘qishga munosabat, kasbiy yo‘nalish, ijtimoiy ta‘sir, rag‘batlantirish, ta‘lim sifati, psixologik muhit.

KIRISH

Motivatsiya o‘quv faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. O‘quvchining bilim olishga qiziqishi, o‘z ustida ishlashga intilishi va maqsad sari harakat qilishi motivatsiya bilan bog‘liq. Motivatsiya yetishmovchiligi esa o‘qishga befarqlik, vazifalarni bajarmaslik va o‘z imkoniyatlariga ishonmaslik bilan namoyon bo‘ladi.

Psixologiyada motivatsiya nazariyalari keng o‘rganilgan. Abraham Maslow ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko‘ra, insonning yuqori bosqichdagi ehtiyojlari — hurmat va o‘zini namoyon qilish — qondirilmaguncha to‘liq rivojlanish kuzatilmaydi. Agar o‘quvchi o‘zini qadrlangan his qilmasa, uning o‘qishga qiziqishi pasayadi.

Shuningdek, Edward Deci va Richard Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini o‘zi belgilash nazariyasiga ko‘ra, insonning ichki motivatsiyasi uch asosiy ehtiyoj —

mustaqillik, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik — qondirilganda kuchayadi. Agar o‘quvchi o‘zini mustaqil qaror qabul qila oladigan va muvaffaqiyatga erisha oladigan shaxs sifatida his qilsa, uning motivatsiyasi oshadi.

Motivatsiya yetishmovchiligining sabablari ko‘p qirrali. Oiladagi muammolar, o‘qituvchi bilan ziddiyat, haddan tashqari tanqid, muvaffaqiyatsizlik tajribasi yoki darslarning qiziqarsiz tashkil etilishi bunga sabab bo‘lishi mumkin. Ba‘zan esa o‘quvchining maqsadi aniq emasligi ham ichki befarqlikni kuchaytiradi.

Motivatsiyani oshirish uchun o‘quv jarayonini qiziqarli va interaktiv tashkil etish muhimdir. O‘quvchining qiziqishlarini inobatga olish, kichik muvaffaqiyatlarni e‘tirof etish va ijobiy rag‘batlantirish samarali natija beradi. Maqsadlarni kichik bosqichlarga ajratish esa muvaffaqiyat hissini tezroq his qilishga yordam beradi.

O‘quvchi o‘z yutuqlarini tahlil qila olishi uchun refleksiya jarayonini yo‘lga qo‘yish zarur. “Bugun nimani o‘rgandim?”, “Nimaga erishdim?” kabi savollar ichki motivatsiyani mustahkamlaydi. Shuningdek, o‘qituvchi va ota-onaning qo‘llab-quvvatlovchi munosabati o‘quvchida ishonch hissini shakllantiradi. O‘quvchilarda motivatsiya yetishmovchiligi masalasini yanada chuqurroq tahlil qilganda, uning faqat o‘qishga qiziqmaslik bilan cheklanmasligini ko‘rish mumkin. Bu holat ko‘pincha ichki psixologik jarayonlar, shaxsiy tajriba va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq murakkab omillar ta’sirida shakllanadi.

Avvalo, motivatsiya pasayishining yashirin sababi sifatida muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish omilini ko‘rsatish mumkin. Ayrim o‘quvchilar bir necha bor salbiy baho yoki tanqidga uchragach, “baribir uddalay olmayman” degan ichki ishonchsizlikni shakllantiradi. Bu holat psixologiyada “o‘rganilgan ojizlik” tushunchasi bilan bog‘lanadi. O‘quvchi harakat qilsa ham natija o‘zgarmaydi deb hisoblay boshlaydi va faoliyatdan chekinadi.

Shuningdek, o‘zini baholash darajasi ham motivatsiyaga bevosita ta’sir qiladi. Past o‘zini baholash o‘quvchini tashabbus ko‘rsatishdan to‘xtatadi. Aksincha, real va sog‘lom o‘zini baholash ichki ishonchni mustahkamlaydi. Shu nuqtai nazardan, Albert Bandura tomonidan ilgari surilgan “self-efficacy” (o‘z kuchiga ishonch) nazariyasi

muhim ahamiyatga ega. Unga ko‘ra, inson o‘z imkoniyatlariga ishonganida faolroq va qat’iyatliroq harakat qiladi.

Motivatsiya yetishmovchiligining yana bir sababi — maqsadning noaniqligidir. Agar o‘quvchi nima uchun o‘qiyotganini, bu bilim kelajakda qanday foyda berishini anglamasa, unda ichki rag‘bat pasayadi. Shu bois dars jarayonida o‘rganilayotgan mavzularni real hayot bilan bog‘lash muhimdir. Amaliy misollar va hayotiy vaziyatlar o‘quvchida “bu menga kerak” degan tushunchani shakllantiradi.

Texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning ortiqcha ta’siri ham motivatsiya pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Tezkor axborot va oson ko‘ngilochar kontent uzoq muddatli diqqatni talab qiladigan o‘quv faoliyatini zerikarli qilib ko‘rsatadi. Bu vaziyatda vaqtni boshqarish ko‘nikmasini shakllantirish va raqamli gigiyenaga rioya qilish muhimdir.

O‘qituvchining pedagogik uslubi ham muhim omillardan biridir. Haddan tashqari qattiqqo‘llik yoki doimiy tanqid o‘quvchida ichki qarshilikni keltirib chiqaradi. Aksincha, qo‘llab-quvvatlovchi va hamkorlikka asoslangan yondashuv motivatsiyani oshiradi. Carol Dweck tomonidan ilgari surilgan “growth mindset” (o‘sish tafakkuri) g‘oyasiga ko‘ra, o‘quvchiga xato qilish rivojlanish jarayonining tabiiy qismi ekani tushuntirilsa, u qiyinchiliklardan qo‘rqmaydi va harakatni davom ettiradi.

Motivatsiyani tiklashda kichik va erishilishi mumkin bo‘lgan maqsadlar qo‘yish samarali hisoblanadi. Katta vazifani bosqichlarga bo‘lish o‘quvchida tez-tez muvaffaqiyat hissini uyg‘otadi. Bu esa ichki rag‘batni kuchaytiradi. Shuningdek, guruhiy ishlarda ishtirok etish, jamoaviy muvaffaqiyatni his qilish ham ijtimoiy motivatsiyani oshiradi.

Ota-onalarning roli ham beqiyosdir. Faqat natijani talab qilish emas, balki harakatni qadrlash, jarayonga e’tibor qaratish muhimdir. “Nega 5 olmading?” o‘rniga “Qanday qiyinchilik bo‘ldi?” degan savol o‘quvchini ochiq muloqotga undaydi. Bu esa ichki bosimni kamaytiradi.

O'quvchilarda motivatsiya yetishmovchiligi ko'p omilli psixologik jarayon bo'lib, uni bartaraf etish individual va tizimli yondashuvni talab qiladi. O'ziga ishonchni mustahkamlash, maqsadlarni aniqlashtirish, ijobiy pedagogik muhit yaratish va qo'llab-quvvatlash orqali o'quv faoliyatini yanada samarali tashkil etish mumkin. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasi nafaqat individual natijalarga, balki butun ta'lim tizimining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan murakkab psixologik-pedagogik hodisa sifatida e'tirof etiladi. Motivatsiya - bu o'quvchilarning ta'lim oluvchi sifatida faol ishtirok etishlarini, maqsad qo'yishlarini va ushbu maqsadlarga erishish yo'lida qat'iyat bilan harakat qilishlariga turtki beruvchi ichki va tashqi omillar to'plami bo'lib, ularning o'quv jarayonidagi faoliyati va natijalarini chuqur belgilab beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar tashqi ko'rsatkichlarda ham yuqori natijalarga erishadi, chunki motivatsiya ularning qiziqishlari, qat'iyati va samarali o'rganish mexanizmlarini qo'zg'atadi.

O'quvchilarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirish muammosi o'tmishdan beri pedagogika va psixologiya olimlari diqqat markazida bo'lib keladi. Klassik nazariyalar, xususan Deci va Ryanning O'zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory), motivatsiyani ichki va tashqi motiv faktorlariga ajratib, o'quvchilarning ichki qoniqish, kompetentsiya hisi va avtonomiyani ta'minlash orqali samarali o'sishiga urg'u beradi. Shuningdek, ichki motivatsiyaning yuqori darajasi o'quvchilarda o'rganish jarayoniga bo'lgan qat'iy ishtiyoq, uzoq muddatli maqsadlarni belgilash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bilan bog'liq.

Ta'limga motivatsiyani oshirish masalasi nafaqat nazariy o'rganishlar bilan cheklanmay, balki amaliy strategiyalar va pedagogik yondashuvlar orqali ham amalga oshiriladi. O'qituvchilar tomonidan interfaol dars metodlarini qo'llash, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish va ijobiy o'quv muhitini yaratish motivatsiya darajasini sezilarli darajada oshirishi mumkinligi ko'plab empiric tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Shu bois, o'quvchilarning ta'limga

motivatsiyasini oshirish - ta'lim siyosati, pedagogik metodologiya va individual o'quv strategiyalarini birlashtiruvchi integrativ ilmiy masala sifatida qaraladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, motivatsiya yetishmovchiligi o'quvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uni bartaraf etish uchun psixologik yondashuv, individual qo'llab-quvvatlash va ijobiy ta'lim muhiti zarur. Ichki motivatsiyani shakllantirish orqali o'quvchining bilim olish jarayoni samarali va mazmunli bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Brophy, J. (2013). *Motivating Students to Learn*. New York: Routledge. O'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirishning pedagogik strategiyalari va amaliy tavsiyalari bayon etilgan.
2. OECD (2019). *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives*. Paris: OECD Publishing. - Xalqaro statistik ma'lumotlarga asoslangan holda o'quvchilarning ta'limga jalb etilishi va motivatsiyasi akademik natijalarga qanday ta'sir qilishi tahlil qilingan.
3. OECD (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. - Ta'lim sifati, o'quvchilar faolligi va motivatsiya ko'rsatkichlari bo'yicha so'nggi global statistik ma'lumotlar keltirilgan.
4. Schunk, D. H., Meece, J. L., & Pintrich, P. R. (2014). *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications*. Boston: Pearson Education. - Ta'lim motivatsiyasi bo'yicha nazariy va amaliy yondashuvlar statistik tahlillar bilan asoslangan.
5. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. London: Routledge. - O'quvchilarning motivatsiyasi va o'quv samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik 800 dan ortiq meta-tahlillar asosida ochib berilgan.

6. Maslow, A. H. (1987). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row. - Shaxs ehtiyojlari ierarxiyasi asosida motivatsiyaning nazariy modeli ishlab chiqilgan klassik manba.
7. Karimova, V. M. (2018). *Ta'lim psixologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti. O'quvchilarning psixologik xususiyatlari va ta'limga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish masalalari yoritilgan.
8. Abduqodirov, A. A. (2020). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan va texnologiya. - Interfaol metodlar va innovatsion ta'lim texnologiyalarining motivatsiyaga ta'siri ilmiy asosda bayon etilgan.
9. Saidov, O. S. (2021). *Pedagogik tadqiqot metodologiyasi*. Toshkent: Universitet nashriyoti. - Ta'lim sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni rejalashtirish, statistik tahlil va natijalarni talqin qilish usullari keltirilgan.
10. UNESCO (2022). *Global Education Monitoring Report: Education and Motivation*. Paris: UNESCO. - Ta'lim sifati va o'quvchilar motivatsiyasiga oid global tendensiyalar va bashoratlar berilgan.